

BENJAMİN BRAUDE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİNİN GAYRİMÜSLİMLERE
BAKIŞI

*Mehmet KAYMAKÇI
**Özlem ÇETİNER
*** Feyzullah ARSLAN
****Hatice Seda YILDIZ
***** Mehmet ŞENOĞLU

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

01. 11. 2023

Makale Kabul Tarihi

23. 11. 2023

Atıf Bilgisi

Chicago: Mehmet Kaymakçı, Özlem Çetiner, Feyzullah Arslan, Hatice Seda Yıldız, Mehmet Şenoğlu, “Benjamin Braude’ye Göre Osmanlı Devletinin Gayrimüslimlere Bakışı”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, 2023, ss. 337-354.

Apa: Kaymakçı, M., Çetiner, Ö., Arslan, F., Yıldız, H. S., Şenoğlu, M. (2023), “Benjamin Braude’ye Göre Osmanlı Devletinin Gayrimüslimlere Bakışı”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, ss. 337-354.

Özet

Benjamin Braude, “Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition, USA, 2014” adlı kitabında Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimleri yüzyıllar boyunca sömürdüğünü, hukuki meselelerde daima Müslümanlardan aşağı tuttuğunu, bir Müslüman söz konusu olunca gayrimüslimlerin vatandaşlık haklarının daima ihlal edildiğini ifade etmektedir. Braude bununla da kalmamakta, Osmanlı toplumunun Türklerden başka kimseye önem vermediğine; Rum, Ermeni, Yahudi, Arap vs herkesin ikinci ve hatta üçüncü sınıf vatandaş olduğu bir dünya kurulduğunu, bu vatandaşların Türk ve Müslümanlara oranla daha çok çalıştırıldığını, ancak buna karşılık daha az haklarla donatıldıklarını iddia eder.

Bu makale onun söz konusu eserinden tercüme yoluyla üretilmiş olup, eser mantığının hangi şartlar altında oluşturulduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Braude, Hıristiyan, Rum, Ermeni, Rus, Türk, Müslüman, Arap

Abstract

Benjamin Braude, in his book "Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition, USA, 2014", states that the Ottoman Empire exploited non-Muslims for centuries, always kept them inferior to Muslims in legal matters, and that the citizenship rights of non-Muslims were always violated when it came to a Muslim. It does. Braude does not stop there; he also points out that the Ottoman society did not care about anyone other than the Turks; He claims that a world has been established where everyone such as Greeks, Armenians, Jews, Arabs, etc. are second- and even third-class citizens, and that these citizens are made to work harder than Turks and Muslims, but are equipped with fewer rights.

This article has been produced through translation from his work in question, and an attempt has been made to show the conditions under which the logic of the work was created.

* Müdür, Tahtaköprü İlkokulu, mehmetkaymakci31@hotmail.com, Orcid: 0009-0003-4413-0624

** Müdür, Dilşad Refizade Anaokulu, ozlem_cetiner07@hotmail.com, Orcid: 0009-0000-4827-0139

*** Müdür, Hüseyin Ak İlkokulu, arsfey@gmail.com, Orcid: 0009-0007-6686-5938

**** Öğretmen, Karkın Cumhuriyet İlkokulu, h_seda46@hotmail.com, 0009-0007-1410-6075

***** Müdür, Küçükkızıllıhisar Ortaokulu, mehmetsetenoglu@gmail.com, Orchid: 0009-0006-1284-2741

Bu makale Benjamin Braude’nin “Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition, USA, 2014” adlı kitabının bir bölümünden tercüme edilerek oluşturulmuştur.

Key Words: Braude, Christian, Greek, Armenian, Russian, Turkish, Muslim, Arab

Giriş

Otuz yıl önce bu kitabın ilk baskısı çıktı. Aradan geçen on yıllarda, ele aldığı tarihsel sorunlar, hatta daha da güncel hale geldi. Temalarının önemi arttı. Sovyetler Birliği ve uydularının çöküşünün teşvik ettiği, kendine güveni giderek artan Türkiye'nin ekonomik yükselişinin cesaretlendirdiği, Arap dünyasındaki otokratik karşıtı hareketlerin mayalanmasından ilham alan alternatif siyasi ve sosyal sistemler arayışı, Kullanılabilir bir geçmiş arıyordum. Eski Yugoslavya, Libya, Lübnan, Suriye, Irak ve İsrail-Filistin'de (tüm bölgeler daha önce Osmanlı yönetimi altındaydı) onlarca yıldır aralıklı olarak devam eden toplumsal çatışmalar, bu hanedanın yüzyıllar boyunca hüküm süren karşılaştırmalı istikrarına yönelik bir dereceye kadar nostaljiye yol açtı. . Ancak bu tür bir nostalji, bu gerilimleri yaratanın tam olarak Osmanlı politikalarının mirası olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalıyor¹.

Üç gastronomik metafor zıt görüşleri yansıtıyor. Osmanlı İmparatorluğu, birçok topluluğun bir araya gelerek farklılıkların varlığını sürdürmesine izin veren ortak bir duyarlılık yarattığı iyi niyetli bir eritme potasıydı. Alternatif olarak Osmanlı İmparatorluğu, tebaasının doğal içgüdülerini kaba kuvvetle bastıran bir düdüklü tencereydi. İmparatorluğun çöküşü perdeyi kaldırdığında, uzun süredir acı çeken tebaası bastırılmış bir öfkeyle tepki gösterdi. Üçüncü, daha tarafsız bir metafor Fransızca'da İngilizce'den daha iyi bilinir. İmparatorluk bir makedoine ya da makedonyaydı; bir meyve salatası ya da bazen çiğ, bazen pişmiş karışık sebzelerden oluşan bir yemektir. Bu gastronomik terim, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Osmanlı Makedonya'sı ve çevresinin (içerde etnik, dilsel ve dini grupların şaşırtıcı bir kaleidoskopundan ve dışarıda tüm komşu devletlerden oluşan) kötü şöhretli çok taraflı çatışmalarla patlak vermesiyle özel bir geçerlilik kazandı. Makedonya'nın endişe verici karakteri yirmi birinci yüzyılda da devam etti. Komşusu Yunanistan'ın benzeri görülmemiş ısrarı nedeniyle, Makedonya Cumhuriyeti 1993 yılında Birleşmiş Milletler'e katıldığından beri, bu uluslararası kuruluşta tuhaf bir isimle, eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti olarak kısaltılmış bir isimle iş yapmak zorunda kaldı².

Aslında, Makedon metaforu yüzyıllar önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun son on yıllarına ve Yugoslavya'nın dağılmasına damgasını vuran mücadelelerden çok önce ortaya çıktı. Ve on sekizinci yüzyıldaki bu referans, modern bilincin Makedonya'sına değil, görünüme göre tarihin en ünlü Makedonu Büyük İskender'in genişleyen ve çeşitliliğe sahip antik imparatorluğuna yönelikti.³

Osmanlı (veya Osmanlı) hanedanının kurucusu olan Osman İmparatorluğu aracılığıyla İskender İmparatorluğu'nu ima eden bir terimin varlığını sürdürmesi pek de şaşırtıcı değildir. Her ne

¹ Benjamin Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition*, USA, 2014, s. 1.

² Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 1. Quataert, Donald, "Legacies of the Ottoman Empire" in *The Ottoman Empire 1790-1922*, 2nd ed., 2005, p. 195

kadar İskender'in toprakları daha doğuya, Osman'ın toprakları ise daha batıya uzansa da, her birinin toprak çekirdeği benzerdi. Mutatis mutandis, her ikisi de nispeten farklı popülasyonları bir araya getirdi. Osman'ın halefleri, özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman, İskender'in mirasını hevesle benimsedi. Bununla birlikte, farklılıklar da önemliydi. Osman'ın siyasi sisteminin daha dayanıklı olduğu ortaya çıktı, ancak kültürel kalıcılığı daha azdı. İskender ve halefleri Doğu Akdeniz'i Helenleştirdiler. Osmanlı tarihinin büyük bölümünde Türkleştirmeye yönelik benzer bir çaba hiçbir zaman başarılı bir şekilde denenmemiştir. Ve imparatorluk çökerken bu politika izlendiğinde, Osmanlı geçmişinin çoğunu reddeden feci bir çaresizlik eylemiydi; kavram olarak çok farklı bir sapmaydı ve İskender'in Helenizminden kaynaklanıyordu⁴.

İskender'in siyasi mirasçıları çok geçmeden hızla kurulan imparatorlukların merkezkaç eğilimlerine yenik düştüler. Tipik olarak kurucuların mirasçıları veya vekilleri tarafından yönetilen ayrı eyaletlere bölünürler. Osmanlı siyasi sistemi bu tür bir parçalanmayı (Cengiz Han'ın ve İskender'in imparatorluklarının kaderi) önleme konusunda oldukça başarılıydı. Osmanlı'nın başarısı bir dereceye kadar talihli bir başarısızlıktan kaynaklanıyordu. Her ne kadar imparatorlukları sonunda Makedonlarla karşılaştırılabilecek bir büyüklüğe ulaşmış olsa da (hiçbir zaman Moğol İmparatorluğu'nun genişliğine ulaşamamıştı) başarıları da o kadar hızlı olmadı. Daha mütevazı genişleme hızları, Osmanlı Hanesi aracılığıyla hanedanın verasetinin temel ilkesinin oluşturulmasına zaman tanıdı⁵.

İskender'in saltanatının kısılalığına ve siyasi mirasına rağmen, yönettiği bölgelerde, özellikle de antik Yakın Doğu'da yaşanan kapsamlı kültürel dönüşüm, pratikte benzersizdir. Gelecek milenyumda aynı bölgenin büyük bir kısmının Hıristiyanlaştırılması ve daha sonra İslamlaştırılması ve Araplaştırılması, Makedonların başarısını gölgede bırakacak gibi görünebilir. Ama aslında onlar sadece onun üzerine inşa edip güçlendirdiler. Helenleşme, eski İsrail topraklarını ve tapınak kültürünü, sonraki İbrahimi geleneklerin yaratılmasına yardımcı olan Yahudiliğe dönüştürmede vazgeçilmez bir adımdı⁶.

Helen felsefi söyleminin yayılması, Yahudiliği ilgilendiren ve Hıristiyan teolojisini şekillendiren entelektüel bir çerçeve yarattı. İskender'in dilinin Doğu Akdeniz'in ortak dili olarak yükselişi, İsrail kutsal kitabının, fatihin kurduğu Mısır şehri İskenderiye'de tercüme edilen Yunanca versiyonu aracılığıyla tercüme edilmesini ve yayılmasını teşvik etti. Septuagint olarak bilinen bu eser,

³ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 2.

⁴ Laura Robson, *Colonialism and Christianity in Mandate Palestine*. Austin: University of Texas Press, 2011, p. 56.

⁵ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 2.

⁶ Paul S. Rowe, "Neo-millet Systems and Transnational Religious Movements: The Humayun Decrees and Church Construction in Egypt." *Journal of Church and State*, Vol. 49, No. 2, p. 329.

doğrudan ve dolaylı olarak Hıristiyan ve Müslüman kutsal metinlerini şekillendirdi⁷.

Askeri fethin olmazsa olmaz şartının ötesinde Helenizmin başarısının iki sırrı vardı. Her ikisinin de kökleri, Yunan düşüncesinin en iyi yönlerinin açıklandığı evrenselliğe dayanıyordu. Öteki'ni küçümsemesine rağmen -özellikle Pers rakiplerine yönelik olarak- Yunan felsefe geleneği, yakın doğudaki muadillerine, geçmişe ve geleceğe göre nispeten daha az etnosentrik bir dünya görüşü sunuyordu. Daha da önemlisi, Yunan dininin çoktanrıcılığı, filozof David Hume'un bin yıl sonra fark ettiği bir özellik olan, dışlayıcı İbrahimi tektanrıcılıklardan daha kolay bir şekilde yeni fethedilen toprakların yerel çoktanrıcılığını senkretik olarak kabul edebilir, bütünleştirebilir ve nüfuz edebilir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, değişen derecelerde diğer dinleri barındırmak için kendi istisnai yöntemlerini geliştirdiler, ancak süreç zaman zaman onların içsel değerleriyle gerilim içindeydi. Helenizm'in antik yakın doğuda kabulü, Hume'un da savunucusu olduğu modern varyantı olan Aydınlanma'nın dünya çapında yayılmasının habercisiydi. Osmanlı sisteminin kültürel bileşenleri hiçbir zaman Helenizm'in yayılmasına yardımcı olan evrensel çekiciliğe ulaşamadı⁸.

Ve şimdi ikinci sırada geliyoruz. İskender Aristoteles'ten ders aldı. Osman'a kim ders verdiyse dünya tarihinde çok az iz bırakmıştır. Makedon lider, evrensel öneme sahip geniş kapsamlı, derin ve sistematik içgörüler üreten bir bölgede kuruldu. Tam tersine, on dördüncü yüzyıl Anadolu kültürü açıdan geri kalmış bir suydur. Nesiller boyunca Osmanlı hanedanı, Konstantinopolis'i estetik ve entelektüel anıtlarla dolu büyük bir metropol haline getirdi, ancak hiçbir zaman antik Atina ve onun yan kuruluşlarında elde edilenlerin özgünlüğüne, parlaklığına ve geniş çekiciliğine eşit olamadı. Böyle bir karşılaştırma Osmanlıları karalamaktan ziyade, bu hanedanın imparatorluk ilhamlarından biri olan İskender'in olağanüstü başarısının altını çiziyor. Makedon coğrafi olarak en yakın model olsa da tek model değildi⁹.

İslam'ın Rolü

İslam perspektifinden bakıldığında, fethedilen gayrimüslim halklara, Muhammed'in önderlik ettiği, ardından onun halefleri ve en sonunda Emevi ve Abbasi Halifelikleri tarafından yönetilen ilk yönetimler tarafından uygulanan muamele, Osmanlı politikasının temelini oluşturur. Bu uygulamalar, bilim adamlarının zimme adını verdikleri, yani Müslüman hükümdar ile gayrimüslim tebaa arasında belirli grupların yaşamasına ve dinlerini uygulamalarına izin verileceği koşulları belirleyen sözleşmeye dayalı bir bağ olarak adlandırdıkları bir ilişki içinde sistemleştirildi. Bu anlaşmaya tabi olanlara Arapçada ehl-i zimme, yani "zimme halkı" veya tekili zimmi deniyordu; Modern Türkçede

⁷ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 3.

⁸ Yüksel Sezgin, "Nation Building and Regulation of Pluri-Legal Jurisdictions: The Case of the Israeli Millet System" in *Everyday Life of the State: A State-In-Society Approach*, edited by Adam White, 2013, p. 91.

⁹ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 3.

ehli zimma veya zimmi. Teorik olarak Kur'an'a göre (2:62, 5:69, ve 22:17), meşru grupların tek tanrılı kutsal dinleri (Yahudilik, Hıristiyanlık veya kökeni ve inancı belirsiz olan üçüncü bir grup olan Sabiileri) takip etmeleri gerekiyordu. Buna karşın müşrikler için böyle bir ödeneğin olmaması gerekiyordu. Seçimleri kesindi: dönüşüm ya da kılıç. Bu radikal tercihin önce geniş Zerdüşt ve daha sonra Müslüman yönetimi altına giren Hindu nüfusa dayatılmasının önündeki pratik engeller, bunu nadir hale getirdi. Buna göre gizemli Sabiiler, birçok teolojik günahı örten incir yaprağı haline geldi. Zimmet ilişkisi üç farklı düşünceden kaynaklanmıştır: teolojik, pratik ve emperyal.

Teolojik. İslam'ın dayandığı Muhammed'e gelen ilahi vahiy, kendisini, peygamberlik seleflerine, özellikle de Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bildirilen ilahi ilhamla kutsal metinlere bahşedilen vahiy ile aynı olarak anladı. İbrahimi topluluklar arasındaki farklılıklar büyük ölçüde hatalı aktarımdan kaynaklanıyordu: dikkatsiz takipçiler sözcüğü çarpıtmışlardı. Özünde her üçü de aynı gerçek ilahi mesajı içeriyordu; gerçi İslam'ınki tek doğru versiyondu, çünkü orijinalini koruyan tek versiyon oydu. Buna göre, bu tür temel geleneklere yönelik sistematik zulüm, diğerlerinin yanı sıra Musa, Davut ve İsa'yı da içeren Adem'le başlayan ve Muhammed'le doruğa ulaşan peygamberlik sürekliliğinin temel zincirini kırabilir. İslam'ın dayandığı vahiy geleneği buydu. Hem Hıristiyanlık hem de İslam, İbrahimi öncüllerinden bir dereceye kadar kopmuş olsa da, İslami kopuş, Hıristiyanlara göre daha incelikli ve daha az kategorikti¹⁰.

Pratik. Başlangıçtaki pratik düşünce, yüzyıllar boyunca Sabilerin periyodik olarak yeniden tanımlanmasına yol açan düşünceyle aynıydı. Yedinci yüzyılın genişlemesi sırasında Müslümanlar, kitlesel din değiştirme ve asimilasyonu düşünemeyecek kadar çok sayıda gayrimüslimleri çok hızlı bir şekilde fethettiler. Yine de bu yeni tebaanın, özellikle de Hıristiyanların eylemleri ve bağlılıkları konusunda anlaşılır bir ihtiyat devam ediyordu. Buna göre yetkililer, dağların ötesindeki dini ve siyasi kurumlarla teması caydırarak yeni fethedilenlerin beşinci kol olmasını engellemek için adımlar attı. Sembolik ve maddi açıdan devlet, gayrimüslimlerden Müslüman efendilerine karşı alçakgönüllülikle davranmalarını bekliyordu. Hıristiyan ve Yahudi ibadethanelerinin yüksekliği camilerden daha alçak olacaktı. Kilise çanları ve halka açık dini geçit törenleri yasaklandı. Mevcut kilise ve sinagoglar onarılabılırken yenilerinin yapılması yasaklandı¹¹.

Ekonomik açıdan, ilk Müslüman yöneticiler gayrimüslimlere benzersiz mali talepler dayatıyordu. Yalnızca onların belirli vergileri, özellikle de arazilerden alınan harç, kharaj (Modern Türkçe, haraç) ve/veya cizye (Modern Türkçe, cizye) gibi vergileri ödemeleri gerekiyordu. Bu vergilerin adı ve kesin koşulları nadiren sabit kaldı. Mesela Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin gümrük vergileri daha yüksekti. Genel olarak gayrimüslimler, en azından teoride Müslümanlara

¹⁰ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 4.

¹¹ Ezel Kural Shaw and Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Turkey, Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge: University Press. 1977, p. 89.

yüklenen önemli bir yük olan aşar (zekât) ödemediler. Zekat zenginliğin bir yüzdesiydi, zimmi vergileri ise aynı derecede gelire dayalı değildi. Görünüşe göre Osmanlı yönetimi altında zekatın kendisi terk edilmişti. Yüzyıllar boyunca ve ülkelerde tüm vergilerin kesin koşulları değiştiğinden, hangi grubun daha fazla yüke sahip olduğunu kategorik olarak belirtmek imkansızdır. Ancak vergilerin Müslümanlara gayrimüslimlerden daha fazla fayda sağladığı açıkça görülüyor. İlk yüzyıllarda zimmi vergileri Müslüman devletinin ana gelir kaynağıydı ve zekat yalnızca Müslüman toplumun yararına yönelikti¹².

Müslüman devlet, gayrimüslim tebaasına en iyi ihtimalle iyi niyetli bir ihmalle davrandı ve onlara sadece dini uygulamalar, inanç ve eğitim değil, aynı zamanda evlilik, boşanma ve miras gibi kişisel statü kanunları da dahil olmak üzere birçok alanda önemli ölçüde özgürlük tanıdı. Bu topluluklar, çoğunlukla dini otoritelerinin liderliği altında, önemli bir özerkliğe kavuştular¹³.

İmparatorluk. Emperyalist düşünce belki de bunların arasında en önemlisiydi. Müslüman devlet tarafından benimsenen politikaların çoğu, yerli antik yakın doğu imparatorluklarının köklü örneklerinden yararlanıyordu. Bazı dikkate değer istisnalar dışında, antik İran'daki Part ve Sasani hükümdarları, Bizans İmparatorluğu'ndaki zulümden kaçan Yahudileri ve sapkın Hıristiyanları memnuniyetle karşıladılar. Pers hükümdarları mültecilere önemli ölçüde toplumsal özerklik tanıdı. Pers devleti hızla fethedilip tamamen Müslüman imparatorluğuna asimile edildiğinden, İran idari uygulamaları İslami devlet yönetimini büyük ölçüde şekillendirdi. Ayrıca İran halkı, Araplardan sonra çok sayıda din değiştiren ilk halk oldu ve bu da kültürel miraslarını daha da güçlendirdi. Bu durum en çok, klasik İslam hanedanlarının en uzun ömürlü ve en etkili olanı olan Abbasi halifeliğinde açıkça görülüyordu. Bu tür İslam öncesi politikalar böylece İslam hukuku ve uygulamasına o kadar entegre oldu ki, bunların İslami olmayan kökenleri kısa sürede unutuldu¹⁴.

Yükselen Osmanlı Politikaları

Osmanlılar 14. yüzyılda iktidara gelmeye başladıklarında, ilk Müslümanların yedi yüzyıl önce karşılaştığına benzer bir Hıristiyan demografik hakimiyetiyle karşı karşıya kaldılar, ancak hanedanın politikaları ve sonuçları seleflerinininkinden farklıydı. Her birinin karşılaştığı gayrimüslim toplulukların doğası da farklıydı¹⁵.

Kuruluşunun ilk yüzyılları boyunca, kabaca 16. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı diyarı, bir yanında bir grup Hıristiyan devletle komşu olan, Hıristiyan çoğunluğa hükmeden Müslüman bir

¹² Benjamin Thomas White, *The Emergence of Minorities in the Middle East: The Politics of Community in French Mandate Syria*. Edinburgh: University Press, 2012, p. 55.

¹³ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 5.

¹⁴ Ihsan Yılmaz, "Secular Law and the Emergence of Unofficial Turkish Islamic Law." *Middle East Journal*, Vol. 56, No. 1 (Winter), 2002, p. 113

¹⁵ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 6.

azınlıktan oluşuyordu. Söz konusu Hıristiyan nüfus ve hayatta kalan Hıristiyan hanedanları büyük ölçüde Ortodoks'tu, ancak batı çevresindeki Hıristiyan devletler Katolikti. Balkan Ortodoksları teolojide birleşmiş olmalarına rağmen etnik gruplara ve hiyerarşilere bölünmüştü. Üst kesimlerde, Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisi Yunanca konuşuyordu ya da doğuştan Yunanca olmasa da en azından Helenleşmişti. Dindar olmayanlar çeşitlilik gösteriyordu: esas olarak Yunanlılar, çeşitli türlerden Slavlar, bazı Arnavutlar ve Romenceye benzer bir dil konuşan Ulahlar gibi diğer küçük gruplar. Dahası, Balkanların etnik açıdan karışık Ortodoksları ile Anadolu'nun büyük ölçüde Rum Ortodoksları arasında önemli bir ayrım vardı. Bizanslıların Malazgirt (Modern Türkçe'de Malazgirt) savaşında Selçuklu Türklerine yenilmesi sonucu doğu sınırlarının kontrolünü kaybetmelerinin ardından 1071 yılından bu yana Anadolu Türk nüfuzuna açık hale geldi¹⁶.

Selçuklular bu yeni Türk unsurlarının en güçlüleriydi; göçebeler, yağmacılar ve organize savaşçılar. Diğer pek çok küçük Türk grubu da İran'dan ve Orta Asya'dan batıya doğru sürekli istilalar yaparak bölge genelinde yerel beylikler kurdu, antik Bizans'ı başkenti ve yakın çevresiyle sınırlı bir sağır devlete indirgedi. Ancak bu yüzyıllarda Ortodoks Bizans'ın uğradığı en dramatik aşağılama İslam'dan değil, Hıristiyan kardeşlerinden kaynaklanıyordu. 1203'te Kudüs'ü Müslüman yönetiminden kurtarmayı amaçlayan Dördüncü Haçlı Seferi, asıl destekçisi Venedik tarafından Konstantinopolis'i kuşatmak üzere yönlendirildi. 1204'te muzaffer Katolik orduları Yunanistan'ı ve Bizans'ın Küçük Asya'sının çoğunu fethetti. İşgalcilerin sonuncusu 1261 yılına kadar Latin Krallığı haline gelen Konstantinopolis'ten nihayet sürülmedi. Latin hainliğinin mirası çok daha uzun sürdü¹⁷.

Bu iki cephe saldırısının etkisi Küçük Asya'daki Hıristiyanlığı baltaladı. Ortodoks Kilisesi, Bizans hamisini ve takipçilerinin inançlarını kaybetti. Mali ve kurumsal destekten yoksun kalan nüfusun büyük bir kısmı giderek Türk'e dönüştü. Rum Ortodoks cemaatinden geriye kalanların morali büyük ölçüde bozuldu; inançlı gruplar yarımadanın dört bir yanına azınlıklar halinde dağılmıştı. Bunun tersine Balkanlar, yalnızca Yunan olmasa da Ortodoks tabyası olarak kalmıştı. Türkler Avrupa'ya Küçük Asya kadar derinlemesine nüfuz edemediler. Dördüncü Haçlı Seferi'nde Katolikler, Konstantinopolis ödülüne giderken Balkan iç bölgelerinin kıyılarını yağmalayarak dolaşmışlardı. Daha önce, Bizans İmparatorluğu geriledikçe, başlangıçta emperyal, dini, kültürel ve siyasi uydular olan yerel Slav rejimleri yavaş yavaş daha fazla özerklik kazandı. Latin Krallığı'nın hüküm sürdüğü yıllarda bu süreç çarpıcı biçimde arttı. Sırp Krallığı ve Kilisesi benzeri görülmemiş bir bağımsızlığa kavuştu ve Bulgar İmparatorluğu papalık tarafından tanındı¹⁸.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin ardından Osmanlılar, yakınlardaki kuzeybatı Anadolu'da ilk

¹⁶ Sener Akturk, "Persistence of the Islamic Millet as an Ottoman Legacy: Mono-Religious and Anti-Ethnic Definition of Turkish Nationhood," *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 6 (November), 2009, pp. 893

¹⁷ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 6.

¹⁸ M. Akif Aydın, "The Role of Ottoman Law in the Establishment of Pax Ottomanica" in *The Ottoman Mosaic*,

güçlerini kazandılar. 1320'lerdeki ilk büyük ödülleri, şimdi bir kez daha Bizans'a dönüşen Konstantinopolis'e giden ticaret yollarının önemli bir bağlantısı olan Bursa'ydı. Sonraki otuz yıl boyunca istikrarlı bir şekilde genişlediler ve Marmara Denizi'nin güney kıyısı üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırdılar. Ancak 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nın kuzey kıyılarında bir Allah'ın eylemi gerçekleşti. Bir deprem, Küçük Asya'yı güneydoğu Avrupa'dan ayıran boğazların karşısındaki Gelibolu'yu harap etti. Yunan halkının şehri terk etmesi üzerine Osmanlılar şehri ele geçirerek Balkanlar'a bir köprübaşı açtı. Kendilerine sunulan fırsatı acımasızca değerlendirdiler. Sonraki yarım yüzyıl boyunca güney Slavlığın çoğunu fethettiler. Bu noktada yeni başkentleri Edirne ve siyasi güç merkezleri de artık Avrupa'daydı ve hanedanın tarihinin büyük bir bölümünde de öyle kaldı¹⁹.

On dördüncü yüzyılın ortalarında Osmanlılar, Anadolu'daki Türk soydaşlarından oldukça farklı bir gayrimüslim nüfusla karşı karşıyaydı. Yüzyıllar süren Türk göçü olmadığında demografik dengenin büyük çoğunluğu Hıristiyanlardan oluşuyordu. Her ne kadar Slav rejimleri Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bizans'a yaşattığı aşağılanmadan yararlanmış olsalar da zayıf ve siyasi açıdan kırılgan kaldılar. Ancak onların dini bağlılıkları, neredeyse eş zamanlı Katolik ve Müslüman istilalarının yarattığı darbeye sarsılmamıştı. Yine de Osmanlı onlara galip geldi. Galip geldiklerinde yeni bir durumla karşı karşıya kaldılar²⁰.

Osmanlı ve Erken Arap Politikalarının Karşılaştırılması

Daha önce belirtildiği gibi en yakın paralel, Arapların Bizans Asya'sının çoğunu ve hem Bizans Afrika'sının hem de Sasanî İran'ının kırk yıldan kısa bir süre içinde fethedilmesiydi. Zaman çizelgesi kabaca Osmanlı'nın Avrupa'ya yönelik atılımıyla eşleşirken, yedinci yüzyıldaki genişleme hem fethedilen topraklar hem de yönetimi altına alınan nüfus çeşitliliği açısından on dördüncü yüzyıldaki genişlemeyi geride bıraktı. Benzerlikler ve farklılıklar öğreticidir²¹.

Fetihe giden her iki yol da, yeni mağlup edilenler arasındaki geçmiş anlaşmazlıklar ve anlaşmazlıklar tarafından döşendi. İlk Müslümanların iktidara gelmesinden yaklaşık yarım yüzyıl önce, Bizanslılar ve Sasanîler, Muhammed'in takipçilerinin fethettiği bölgelerde kanlı ve yıkıcı bir savaş yapmışlardı. Daha yüzyıllar boyunca, Bizans Hıristiyanlığı, İsa'nın doğasına dair yıkıcı bir bölgesel-teolojik iç savaşla harap edilmişti. Konstantinopolis'teki merkezi hükümet ile Mısır ve Suriye'deki (yani bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail/Filistin'den oluşan tarihi Suriye) eyalet halkları arasındaki teolojik anlaşmazlıklar, çevrenin kurabileceği sadakat bağlarını zayıflattı²².

edited by Kemal Karpat and Yetkin Yildirim, 2010, pp. 121.

¹⁹ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 6.

²⁰ Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp. 65-86..

²¹ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 7.

²² Yılmaz Colak, "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey." *Middle Eastern Studies*. Vol. 42, No. 4 (July), 2006, pp. 587 – 602..

Hepsi Hıristiyan olmasına rağmen, bir yanda Mısır'daki Kıptiler ile Suriye'deki Yakubiler ile diğer yanda sözde Ortodokslar arasındaki bölünmeler o kadar büyüktü ki, Ortodoks olmayanların çoğu -İsrail'in ilk kaosundan sonra- bu kadar büyüktü. askeri çatışma - Müslüman işgalcileri, Bizans teolojik baskısı altında katlandıkları zulümden kurtaranlar olarak neredeyse memnuniyetle karşılayabilirdi. Anlaşmazlığın siyasi doğası, Bizans İmparatorluğu'na sadık olan muhalifleri Melkites (Krallar) tarafından Ortodokslara verilen orijinal ismin sinyalinin veriyordu. Devlete bağlı bir dinin kusurları, Sasani hanedanının yenilgisinin Zerdüştlük'ün temel dayanağını ortadan kaldırdığı İran'da daha da açık bir şekilde ortaya çıktı. Bir kez bu kadar mahrum bırakılan Pers Zerdüştlüğü, yaklaşık üç yüzyıl içinde Pers İslamı haline geldi. Fethedilen ve din değiştiren ilk ülke burasıydı²³.

Mısır ve Suriye'nin yanı sıra eski Sasani Mezopotamya'sının İslamlaşması daha yavaş ilerledi. Çoğunluğun Müslümanlığa yöneldiği kesin nokta daha az açıktır, ancak bu İran'dan en az bir veya iki yüzyıl sonraydı. Açıkça görülüyor ki, bugün bile bu bölgeler, fetih zamanında var olandan daha fazla Hıristiyanlık çeşidi içeriyor ve bu nedenle Hıristiyan âleminin çoğunda yaygın olarak mevcut. Müslüman yönetimi, Hıristiyan yönetimine göre daha fazla Hıristiyan çeşitliliğini teşvik etti çünkü Müslüman yönetimi, önceden statüko kuralına bağlı kalıyordu ve böylece bir Hıristiyan grubun diğerini ezmesini engelliyordu. Bu, teolojik bir derin dondurucu yarattı. Modern artış büyük ölçüde Osmanlı yetkililerinin Katolik ve Protestan misyonerliklerine yalnızca Hıristiyan kardeşlerini hedef aldıkları sürece izin verme ve dolayısıyla mezhep sayısını artırma konusundaki olağanüstü istekliliğinden kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlığın teolojik çeşitleri yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş ve hatta büyümüş olsa da, tebliğcilerin sayısı azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden ve Avrupa'daki sömürge ve yarı-sömürge yönetiminin sona ermesinden bu yana, Türkiye ve Arap dünyasındaki Hıristiyanların sayısı hızla azalıyor²⁴.

Yedinci yüzyıldaki Arap fetihlerinin ardından meydana gelen kültürel dönüşümler merak uyandırdı. İki paralel süreç iş başındaydı: İslamlaşma ve Araplaşma. Paradoksal olarak birlikte çalışmadılar. İslamlaşmayı kabul eden bölge olan İran, Araplaşmaya şiddetle direndi. Her ne kadar Fars dili, Zerdüştlük'ün aksine, Arap alfabesi ve dili tarafından dönüştürülmüş olsa da, fetih şokunu ve devlet himayesini kaybetmenin şokunu atlatarak, İslam öncesi gururlu mirasını korudu ve kendine özgü, devam eden yaratıcı kimliğini yeniden öne sürdü. İran'ın batısındaki Asya Araplaştırmayı kabul etti ancak İslamlaşmayı geciktirdi²⁵.

Kıptiler, Yakubiler ve Yahudiler Bizans'ın düşmanca ortamında uzun süre hayatta kaldıklarından, İslam devletinin nispeten iyi niyetli ihmali hoş bir rahatlama oldu. Abbasiler yönetimindeki Mezopotamya'daki Nasturiler ve diğer gayrimüslimler, sonunda Sasani statükosuna

²³ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 8.

²⁴ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 8.

²⁵ Roderic Davison, "The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp. 1879.

benzeyen bir Őeye geri d6nd6ler. Ancak Levant'taki Ortodokslar - İnan'daki Zerd6Őtler gibi - devlet desteğini kaybetme gibi alıŐılmadık bir duruma sokuldu. Ancak onlardan farklı olarak, onların merkezi hiyerarşisi ve onu ayakta tutan Bizans devleti, her ne kadar çok zayıflamıŐ ve d6Őman sınırının diğer tarafında olsa da hayatta kaldı. Bu çeşitli nedenlerden dolayı Mısır, Suriye ve Mezopotamya'daki gayrim6slimler İslamlaŐmaya Zerd6Őtlerden daha uzun s6re direnebildiler. İslam'a d6n6Ő s6reci y6zyıllar boyunca çok yavaş bir Şekilde gerçekleşti.²⁶

Bunun tersine, bu orta ve batı b6lgelerde Araplaşma, İslamlaşmadan çok daha hızlı ilerledi. İslam 6ncesi hakim diller Aramice, Kıpti ve Yunancaydı. Bizans y6netiminin geri çekilmesiyle birlikte, Makedon Helenizminin geniş kapsamlı mirasına rağmen Yunanlılar 6nemli desteğini kaybetti. Aramice yaygın olarak konuŐulmaya devam etti ve aynı zamanda Hıristiyanların dini aracını oluŐturdu. S6ryanice olarak da bilinen Hıristiyan Aramice, hem Yakubitler hem de Nasturiler için İncil'in, tefsirlerin ve ayinlerin diliydi. Aramice, Yahudilerin de ortak diliydi. Ayinlerin çoğunda ve halka açık kutsal metinlerin okunmasında İbraniceyi kullanmalarına rağmen, Aramice onu açıklamak ve yorumlamak için temel dil haline geldi. Mısır'da dilsel ayrımlar farklıydı. Eski Mısır dilinden t6retilen Kıpti, hem lingua franca hem de lingua sacra idi. Sekizinci y6zyıla gelindiğinde t6m bu b6lgelerde Arapça y6netim dili haline geldi. Daha 6nce olmasa da dokuzuncu y6zyılda y6netim dili herkesin ortak dili haline geldi. Daha sonra 6nceden var olan diller yalnızca uzak yerleŐimlerde ve linguae sacrae olarak varlığını s6rd6rd6. Arapçanın kabul6 ile İslam'a daha yavaş geçiş arasındaki fark neden?²⁷

Cevaplar birden fazlaydı. Bu yeni devletin gayrim6slim tebaası, iŐlerini y6r6tebilmek için en azından devletin dili hakkında iŐe yarar bir bilgi edinmek zorundaydı. Yakın akraba Aramice konuŐanlar için (Kıpti dilinin aksine) bu geçiş zor olmadı. Arapça, daha 6nce dilsel olarak b6l6nm6Ő olan geniş bir b6lgede giderek paylaŐılan bir dil haline geldikçe, giderek daha geniş ticari ve k6lt6rel alıŐveriŐe y6nelik faydası onu daha da çekici hale getirdi. M6sl6man Araplar için Kur'an'ın dili olarak Arapça 6ęrenmek pratikte bir kutsallıktı. Bunun iki çeliŐkili sonucu oldu. Bir yandan, gayrim6slimler için bu mezhepçi etiket onu potansiyel olarak daha az çekici hale getiriyordu. 6te yandan pratik bir geliŐme olarak Arapların Arapçaya olan bağlılığı, dilin yayılmasını yoęunlaŐtırdı. Sonunda bu genel bağlılık zafer kazandı ve Hıristiyanları ve Yahudileri, kutsal kitabını benimsemeden Arapçayı benimsemeye teşvik etti. İslam ile karşılaştırıldığında Hıristiyanlık dilsel olarak karıŐıktır. Evanjelik bir inanç olarak onun g6l6 yanlarından biri, Hıristiyan s6z6n6n hakikatinin herhangi bir dilde ifade edilebilmesidir. Sonuç olarak Hıristiyanların bir dilden diğerine geçme konusunda dini bir itirazları

²⁶ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 9.

²⁷ Roderic Davison, "Turkish Attitudes Concerning Christian-Muslim Equality in the Nineteenth Century" in *Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923: The Impact of the West*, edited by Roderic Davison, 1990, p. 112.

yoktu²⁸.

Arapçanın İran'a yayılmaması daha da şaşırtıcıdır. Bunu sürdürecektir ne bir devlet ne de bir din varken Fars neden hayatta kaldı? Paradoksal olarak dilin güçlü yanı bu zayıflıklar olabilir. İslam öncesi İran'ın başlarının kesilmesi o kadar hızlı ve tamdı ki, iskelet çerçevesi sağlam kalmıştı. Bizans bürokratlarının kayıp topraklarındaki seçeneklerinin (geri çekilen ordularıyla birlikte kaçmak) aksine, Sasani bürokratlarının kalmaktan başka seçeneği yoktu. Muazzam bir bölgeye yayılan fatihler için en basit karar, bu çerçeveyi olduğu gibi bırakmak, yeni bir liderlik kurmak ve mevcut yönetimi Arap Müslüman cılasıyla kaplamaktır. İranlı ileri gelenler ve yöneticiler İslam'ı seçtikten sonra, onları değiştirmek için daha da az neden vardı. Yani İslamlaşma bir anlamda Araplaşmanın altını oydu. Sonuç olarak Farsça, başlangıçta yazı dili olarak ortadan kaybolursa bile, günlük yönetim dili olarak varlığını sürdürdü²⁹.

Coğrafya aynı zamanda Araplaşmanın modelini de belirledi. Arabistan ile kuzeyi ve batısı arasındaki deniz ve kara sınırları kolaylıkla geçilebilmektedir. Hiçbir engelleyici dağ sırası veya geçilmez çöller halkların hareketini engellemez. Hicaz ve Necd Araplarının önemli sayılarda yeni fethedilen diyarın orta ve batı topraklarına göç etmesi nispeten kolaydı. Bu tür nüfus hareketleri, muzaffer orduların ve halifelerin tarihlerinde göz ardı edilme eğilimindedir, ancak onlar da aynı derecede önemli bir iz bırakırlar. Yüzyıllar sonra, Osmanlılar iktidara gelmeden önce Anadolu'nun İslamlaşmasına ve Türkleşmesine yardımcı olan şey tam da bu kadar uzun süreli göç oldu. Arap Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki coğrafya diğer kanatlarından çok farklıydı. Mezopotamya'nın doğusundaki Zagros Dağları, İran'ın kalbine büyük ölçekli Arap göçünü engelledi. Böyle bir akına açık olan tek bölge, bu dağların güneyi, şimdi Khuzistan olarak bilinen Arap/Bas Körfezi kıyısıydı. Bugün İran İslam Cumhuriyeti'nin Arapların çoğunlukta olduğu tek bölgesi burası³⁰.

İlk iki unsurun önemine rağmen, İran'ın imparatorluk geçmişini kendine özgü edebi aktarımı, burada Araplaştırmanın başarısızlığının en önemli tek açıklaması olabilir. İran, İslam medeniyeti için Yunanistan'ın Roma İmparatorluğu için olduğundan çok daha önemliydi. Pers mirası iki ana biçime büründü: yalnızca edebi değil, aynı zamanda imparatorluk bürokratik olarak da. İkincisi zaten belirtilmişti. Bunlardan ilki, Fars kimliğini Kıpti veya Aramice'den farklı şekilde şekillendiren bir edebiyat geleneği nedeniyle İslamlaşmadan sağ çıkabilen kahramanca imparatorluk kuruluş mitleri külliyatıyla ifade edilmişti. Arap İslamı, Kıptileri ve Aramice konuşanları fethettiğinde, onların kadim atalarının imparatorluk başarıları yüzyıllar süren Bizans ve Hıristiyanlık tarafından silinmişti. Edebi

²⁸ Benjamin Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Abridged Edition*, USA, 2014, p. 9.

²⁹ Findley Carter, "The Acid Test of Ottomanism: The Acceptance of Non-Muslims in the Late Ottoman Bureaucracy" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, p. 209.

³⁰ Charles Issawi, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, p.159.

dürtüleri dini bir yön aldığından, Firavun veya Mezopotamya imparatorluk miraslarının çok azını korudular. Arap fethinden hemen önce, Sasani hanedanı hâlâ gelişen bir epik şiir ve hikaye geleneğini koruyordu; bu geleneğin ölümünden sonra da antik dünyanın diğer destanları gibi hem sözlü hem de yazılı olarak varlığını sürdürüyordu. Bu miras, fetihlerden ve dini dönüşümden daha uzun süre dayanacak ve onuncu yüzyılın sonunda, ulusal mirasın büyük canlandırıcısı Firdevsi tarafından bestelenen İran ulusal destanı Şehname'nin 60.000 ayeti aracılığıyla yeniden ortaya çıkacak kadar dayanıklı ve yeniydi. . Bu canlanma o kadar güçlüydü ki, Farsça'nın Müslüman Yakın Doğu ve Güney Asya'da güzel harfler ve imparatorluk methiyeleri için bir araç haline gelmesini sağladı. Firdevsi'nin yaratılmasına katkıda bulunduğu edebi dil, İslam öncesi Farsçadan farklıydı³¹.

Çivi yazısı değil Arap alfabesiyle yazılmıştır. Şiddetli Fars kültürel gururuna rağmen Firdevsi, onuncu yüzyıla gelindiğinde yerleşmiş olan yüzlerce Arabizmden kaçınmadı. Yedinci ve onuncu yüzyıllar arasında Muhammed, onun en yakın halefleri ve ardından Emevi ve Abbasi Halifeleri, kendi yönetimleri altındaki gayrimüslim gruplara yönelik muameleye ilişkin bir dizi klasik norm oluşturdular. Ancak bu biçimlendirici yüzyıllarda bile normlar tekdüze değildi ve uygulamaları tutarsızdı. Buna göre, bir bütün olarak İslam geleneği Hıristiyanları, Yahudileri ve diğer gayrimüslimleri devlete tabi kılan geniş bir ilkeler dizisi sunarken, bu ilkelerin uygulanması kolaylıkla gelişti³².

Orta Asya Faktörü

Klasik İslam devletinin oluşumundan sonra ve Osmanlıların yükselişinden önce, Orta Asya bozkır sınırından gelen istilalar, Yakın Doğu'yu ve tüm İslam dünyasını dönüştürdü ve yeniden canlandırdı. İstilalar iki paralel fakat radikal biçimde farklı biçimler aldı. İlki o kadar yavaş yavaş ve başlangıçta o kadar küçük ölçekte ilerledi ki, hemen bir istila olarak algılanmadı. İkincisi, neredeyse hızlı, ezici ve hayranlık uyandıran askeri gücün simgesi haline geldi. Her ikisi de aynı bölgeden çıkıp aynı bölgeye nüfuz etmiş olmalarına rağmen birbirlerinden bağımsız olarak ilerlediler. Bunlardan ilki, dokuzuncu yüzyıldan onuncu yüzyılın başlarına kadar Türklerin Orta Asya ve Kafkaslardan Yakın Doğu'ya kademeli olarak hareketi ile başladı. Arap kroniklerinde kaydedilen ilk Türkler, Abbasi halifesinin sarayına paralı askerler olarak geldiler. Dinin merkezindeki misyonerlerle temas kurdukça, çeşitli dini miraslara sahip bu Orta Asyalı göçmenlerin giderek daha fazlası İslam'a geçti. On birinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde artan sayıları ve askeri yetenekleri, Batı Asya'nın çoğunu kontrol eden bir hanedan olan Selçukluların oluşmasına yol açtı. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkler Türkiye'den gelmediğinden, Bizans Anadolu'sunu 1071'de Türk nüfuzuna açtılar; Türkler Türkiye'ye geldi³³.

³¹ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 10.

³² Michael M. Karayanni, "In the Best Interests of the Group: Religious Matching under Israeli Adoption Law." *Berkeley Journal of Middle Eastern & Islamic Law*, Vol. 3, Art. 1, 2010, pp., p 18,

³³ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 12.

Diğer istilacılar ise Moğollardı. Kültürel ve coğrafi olarak akraba olmalarına rağmen Türkler ve Moğollar ayrı ve farklı gruplardı. Türkler bu ikinci işgalin hem kurbanı hem de nihai yararlanıcısıydı. 1255'te Asya'yı geçip İran'ı ele geçiren Moğollar, Anadolu'yu işgal ederek Selçuklu Türk yönetiminin son karakolunu da yok etti. Üç yıl sonra Mezopotamya'yı fethettiler, Bağdat'ı yağmaladılar ve Selçukluların önceki yüzyıllarda sürdürdüğü bir kurum olan Abbasi Halifeliğine son verdiler. Moğollar, İslami devamlılık ve birliğin bu sembolünü yok ederek, Yakın Doğu'da bir siyasi-dini liderlik boşluğu bıraktılar. Ordularının her şeyi yenen gücünü ortaya koyarak, Türkler dahil tüm Orta Asya halklarının siyasi ve askeri prestijini yükselttiler³⁴.

Üç yüzyıl içinde Osmanlı hanedanı diğer Orta Asyalı işgalcinin askeri başarısını taklit etti ve iktidar boşluğunu doldurdu. Onlarınki, Moğolların ardından ortaya çıkan üç yeni güçlü İslam imparatorluğu arasında en başarılı olanıydı. Hanedan, 1300'den 1924'e kadar en uzun süre varlığını sürdürmüş ve en parlak döneminde, Orta Avrupa'dan Hint Okyanusu'na ve Fas'tan İran sınırlarına kadar en geniş topraklara hükmetmişti. Doğudaki rakibi Safevi İmparatorluğu 1501'de iktidara geldi ve nihayet 1736'da sona erdi. En büyük haliyle, hakimiyeti, mevcut Azerbaycan Cumhuriyeti'nin de eklenmesiyle kabaca mevcut İran İslam Cumhuriyeti'ne eşdeğerti. ve Batı Afganistan'ın bazı kısımları. Daha doğuda, 1526'dan 1757'ye kadar hüküm süren Babürler vardı, ancak hanedandan hayatta kalan son kişi, 1857'ye kadar Delhi'deki eski surlarla sınırlıyken bile iktidar iddiasını kaybetmedi. Babürler, Hindistan'ın neredeyse tüm alt kıtasını, günümüzün Karnataka'sına kadar güneyde kontrol ediyordu³⁵.

Her üçü de yalnızca eskiden Moğol kontrolündeki topraklarda ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda Moğol mirasına da çok şey borçluydu; en açık şekilde Babürler, isimlerinden de anlaşılacağı gibi, aslında Cengiz Han'ın soyundan geliyorlardı. Osmanlılar, soybilimsel yaratıcılıklarına rağmen (bir noktada Peygamber Muhammed'in soyundan geldiklerini iddia ediyorlardı) böyle bir soy iddiasında bulunmuyorlardı. Ancak onların en yakın ve en uzun ömürlü Müslüman müttefiki Kırım Giray Hanlığı, o büyük Moğol hanın çizgisindeydi. Osmanlı hanedanı onlarla evlilik ittifakları yaptı. Bir rivayete göre Osmanlı soyu tükenecek olursa veraset Giray Hanlarına kalacaktı. Bu Sünni hanedanların aksine Şii Safeviler bu tür iddialardan kaçındılar. Meşruiyetleri Muhammed'in damadı ve kuzeni Ali ile doğrudan bağlantılarına bağlı olduğundan başka seçenekleri yoktu³⁶.

Yine de onlar bile Orta Asya'daki pagan sürülerinin dönüştürücü etkisini yansıtan politikalar izlediler. Moğollar Avrasya'nın çoğunu fethettiğinde onlar Müslüman değillerdi, ancak yarım yüzyıl içinde İslam dünyasındaki hanedan torunlarının tamamı Müslüman oldu. Budist, Nasturi, animist ve

³⁴ Kemal Karpat, "The Ottoman Ethnic and Confessional Legacy in the Middle East" in *Ethnicity, Pluralism, and the State in the Middle East*, edited by Milton J. Esman and Itamar Rabinovich, 1988, p. 35.

³⁵ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 13.

³⁶ Bernard Lewis, "The Legacy to Contemporary Political Arabic" in *Imperial Legacy*, edited by L. Carl Brown, 1996, p 203.

Öteki'den İslam'a geçiş yaparken, miraslarının çoğunu hâlâ koruyorlardı. Böylece Moğollar, tebaaları olan gayrimüslimleri ele almada yeni araçlar geliştirerek klasik İslami zimmet palimpsestine başka bir katman daha eklediler. Sonuç, kendi yönetimleri altındaki farklı topluluklara yönelik, İslami hukuk geleneğinin önerdiğinden çok daha değişken ve acımasızca pragmatik bir politikaydı. Böyle bir ayrılma, etkilenen konuların yararına olabilir veya olmayabilir. En ünlüsü, Nestorian Hıristiyanlığının Moğollar sayesinde yükselip düşmesidir. Bağdat'ı yağmalayan Cengiz Han'ın torunu Hülagu Han'ın hem annesi hem de en sevdiği eşi Nasturilerdi. Rejimin desteklediği bu Hıristiyanlar, Moğol diyarında başarılı bir şekilde müjdeyi yaydılar, Doğu Asya'nın uzak bölgelerine kadar ulaştılar; coğrafi büyüklük, zenginlik, sayı ve nüfuz açısından Latin Hıristiyanlığına rakip oldular. Bununla birlikte, Moğolların Yakın Doğu'da siyasi motivasyonla din değiştirmesi ve bunun sonucunda ayrıcalıklı konumlarının ellerinden alınmasından sonra, Nasturilere zulmedildi ve kilise büyük ölçüde Mezopotamya nehri vadisinin durgun sularında hapsedildi³⁷.

Bu acımasız pragmatizm - değişen derecelerde - Moğol sonrası üç imparatorluğun her birinin karşılaştıkları büyük sorunu çözmek için takip ettikleri tepkileri şekillendirdi. Her biri dini açıdan kendilerinden farklı olan bir çoğunluk nüfusuyla karşı karşıyaydı. Daha önce de vurgulandığı gibi Sünni Osmanlı hanedanının ilk imparatorluğu ezici bir çoğunlukla Hıristiyandı. Sünni Babür hanedanı, güneyde çoğunluğu oluşturan önemli bir Hindu nüfusunu yönetiyordu. Hindu hakimiyeti, Babürlerin sınırlarını Karnataka'nın ötesine asla daha güneye doğru ilerletmemesinin nedenlerinden biriydi. Şii Safeviler, Şiilerin azınlıkta olduğu, inanılmaz Müslüman dini çeşitliliğe sahip İran'da iktidara geldi. Sonuç olarak üç farklı çözüm ortaya çıktı. Osmanlılar, Hıristiyan elitlerin benimsenmesi, böl ve yönet ve potansiyel muhaliflerin zorla asimilasyonunun bir karışımını izledi. Babür yöneticileri, bazı dikkate değer istisnalar dışında, İslami dini yaşamın en şekillendirilebilir unsuru olan Sufi kardeşlik tarikatlarının kisvesi altında Hindu-Müslüman senkretizminin son derece heterodoks himayesini sürdürürken, Hindu elitlerini de kendi bünyesine almaya çalıştılar. , organize mistisizm. Diğer ikisiyle karşılaştırıldığında Safeviler yine tuhaf bir adamdı. Tek başlarına çok az sayıda gayrimüslimleri yönetiyorlardı. Zimne ilkesi, rakip Müslüman mezheplere yönelik muamele konusunda herhangi bir denetim sunmadığından, tüm Müslüman tebaasını kendi Şii İslam biçimine dönüştürmeye zorlamak için istisnai bir saldırgan zulüm ve propaganda politikası izlemekte özgürdüler. O kadar başarılı oldular ki, dünyadaki tek önemli Şii hakimiyetindeki devleti, İran İslam Cumhuriyeti olarak varlığını sürdüren kendine özgü bir kimliği yarattılar. Diğer iki imparatorlukta zimne prensibi onların politikalarına belirli bir kısıtlama getiriyordu. Yine de her ikisinde de, hem o hem de temel Sünni Müslüman gelenekleri devletin ihtiyaçlarını karşılamak için kırılma noktasını aşmıştı³⁸.

³⁷ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 13.

³⁸ Laura Robson- Donald Quataert, "Legacies of the Ottoman Empire" in *The Ottoman Empire 1790-1922*, 2nd ed., 2005, p. 195.

Osmanlı Kökenleri ve Hıristiyan Etkisi

Osmanlı örneğinde bu temel gerçekler, ilk iki yüzyıl boyunca egemen olan Hıristiyan çoğunluğu göz ardı eden tarihyazımı yaklaşımı tarafından gizlenmiştir. Osmanlı saray vakanüvisleri ve yirminci yüzyılın başlarındaki en etkili Avrupalı akademisyenler, Osmanlıları Hıristiyanlıkla olan sınırında İslam'ı yaymaya ve tanıtmaya adanmış bir gazi devleti olarak ilan ettiler. Bu yorum gazayı cihatla eş anlamlı olarak ele alır. Aslında cihat ne anlama gelirse gelsin, gazadan farklı bir değer taşır. Her ne kadar İslam uğruna yapılan kutsal savaş anlamına gelse de daha genel anlamda ganimet uğruna yapılan baskın anlamına da sahiptir. Bu anlam, hem İngilizce hem de Fransızca'da bulunan ve sıklıkla Fas ve Cezayir'deki yerel yağmacılığı tanımlamak için kullanılan, etimolojik olarak ilişkili *razzia*'da varlığını sürdürmektedir. Son zamanlardaki bilim insanları, Osmanlı devletinin yükselişine ilişkin basit bir alternatif açıklama oluşturmadan, orijinal gaza tezine meydan okudu. Muhtemelen en iyisi budur. Devlet oluşumu sürecinin karmaşıklığı ve kanıtların azlığı göz önüne alındığında, basit bir alternatif var olamaz ve en iyisi, farklı hipotezleri aynı anda düşünmek olacaktır³⁹.

Pek çok alternatiften biri gazi tezini tersine çevirdi. Yetmiş yılı aşkın bir süre önce, üretken Romen tarihçi ve milliyetçi politikacı Nicolae Iorga, Bizans imparatorluğunun anıtsal tarihine yarı mersiye niteliğinde bir dipnot olarak Byzance après Byzance (1848) adlı kısa bir makale yayınladı. Temel argümanı, Bizans'ın kültürel ve politik bir gerçeklik olarak Osmanlı kontrolündeki Moldavya ve Eflak Prensiği aracılığıyla hayatta kaldığını ileri sürüyordu. Osmanlılar, normalde Konstantinopolis'in zengin Rum Ortodoks aileleri arasından seçilen hükümdarlarını atadı. Daha genel anlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok Bizans geleneğinin devamını temsil ettiğini ve bu miras olmadan tam olarak anlaşılamayacağını savundu. Bu iddiayı ilk ortaya atan Iorga değildi. Aslına bakılırsa bu, Osmanlı tarafından atanan Boğdanlı ve Eflaklı kültürel ve siyasi liderlerin ileri sürdüğü ve biraz da olsa doğruluk payı ile Bizans aristokrasisinin torunları olduklarını ileri süren argümanlar deposunun bir parçasıydı. Iorga'nın ifade ettiği bilimsel argüman kisvesi altında ortaya çıkması birkaç yüzyıl aldı. Bazı Rumen milliyetçileri ve tarihçileri için Bizans ve Roma İmparatorluğu ile olan bağ, Romanya'nın kökenine ilişkin kuruluş efsanesi açısından hayati öneme sahipti. Romanya'dan Romanya'ya geçiş sürecini destekledi; yani, Bizans'ın Araplaştırılmış adı olan Rum topraklarından ve onun çeşitli bölgelerine ve hangi kimliğe sahip olursa olsun (Müslüman veya Hıristiyan, Türk veya Fars, hatta Yunan) sakinlerine, Roma ülkesine kadar⁴⁰.

Her ne kadar Rumenler bir tür Yunan-Türk kat mülkiyeti iddiasında en ısrarcı olanlar arasında olsalar da, Rumlar bile başlangıçta bunun bir biçimini kabul ediyordu. Bizans ve hatta Helen bilincinin Osmanlıca devamlılığını öne süren ilk kişilerden biri, Konstantinopolis Fatihisi Mehmed'in on beşinci

³⁹ Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 14.

⁴⁰ Moshe Mo'az, "Communal Conflict in Ottoman Syria During the Reform Era: The Role of Political and Economic Factors" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, p. 241.

yüzyılda yaşıyan Yunan biyografi yazarı Gökçeada Kıtovoulos'tur. Elbette onun son derece övgü dolu çalışması, samimi ve doğru bir değerlendirmeden ziyade, yalan da olsa başarılı bir iş başvurusu olarak görülmelidir. El yazmasının kendisi, Topkapı Sarayı Arşivleri'nde yer alan tek bir nüsha halinde varlığını sürdürmüş ve on dokuzuncu yüzyıla kadar pek fazla dikkat çekmemiştir. Bugünkü içeriği hakkındaki bilgiler yirminci yüzyıl Romanya bilimine çok şey borçludur. Açıkçası yaratılışı ve yayılması ilgili taraflara bağılıydı⁴¹. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu klasik terimlerle tahayyül etme çabası sadece ara sıra Yunanlarla sınırlı değildi. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlılar, özellikle en iddialı hükümdarlıkları sırasında kendilerini Büyük İskender'in ve tüm Roma'nın imparatorluk geleneklerinin haklı mirasçıları olarak görüyorlardı. İlk Roma Hıristiyan İmparatoru Konstantin'i açıkça tanımasına rağmen, başkentlerine diğer isimlerin yanı sıra Konstantinopolis (veya bunun bir çeşitlemesi) adını vermekten memnunlardı. İstanbul'un tutarlı bir şekilde benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi merkezini doğuya, Ankara'ya taşımasının ardından herhangi bir şeyin başkenti olmaktan çıktığı 1924 yılına kadar gerçekleşmedi. Hem coğrafi hem de ideolojik olarak Osmanlılar, İslam imparatorlukları arasında en Avrupalı olanıdır. Ancak Hıristiyan-Müslüman demografik dengesini kesin olarak değiştiren Arap topraklarının fethi için Osmanlı İmparatorluğu, İmparator'un yönetimi altında Babür Hindistan'ında ilan edilen Hindu-Müslüman-Sufi sentezine benzer şekilde bir tür Müslüman-Hıristiyan dini senkretizmini benimsemiş olabilir⁴².

Sonuç

Iorga'nın yorumu Bizans etkisini abartmış olsa da, tamamen göz ardı edilmemelidir. Bizans örneği kesinlikle Osmanlıların yararlandığı miraslardan biriydi. Diğer Balkan tarihçileri tarafından dile getirilen neredeyse zıt görüş, Osmanlı devletinin Müslüman teokrasisi olduğu iddiasıdır. Bu terim, kelimenin tam anlamıyla, hükümdarı tanrı olan ve ilahi olarak vahy edilen kanunları bir rahip düzeni tarafından yönetilen bir hükümeti tanımlar. Onun benimsenmesi Osmanlı ve İslam gerçeklerini göz ardı etmektedir. Bazıları bu terimi, Osmanlıların bu toplulukları yönetmek için neden Hıristiyan ve Yahudi dini kurumlarına yöneldiğini açıklamak için kullandı. Aslında bunu tutarlı bir şekilde yapmadılar. Ancak bunu yaptıklarında, sadece en pratik yolu ve kökleri eski yakın doğu imparatorluk uygulamalarına dayanan Müslüman emsalini takip ediyorlardı. Siyasi ve askeri yapıların çöküşünden sonra hayatta kalan tek kurum dini liderlik oldu. Dahası, Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Latin Kilisesi'nin Ortodoksluğa haince muamelesi, Doğu Kilisesi'ni Osmanlı politikası için özellikle çekici bir araç haline getirdi; çünkü Latinlerden gelecek yeni bir Haçlı Seferi tehlikesine karşı kendilerini beşinci kol olarak sunmaları pek mümkün değildi.

⁴¹ Ergun Özbudun, "The Ottoman Legacy and the Middle East State Tradition" in *Imperial Legacy*, edited by L. Carl Brown, 1996, p. 133.

Kaynaklar

Akturk, Sener, "Persistence of the Islamic Millet as an Ottoman Legacy: Mono-Religious and Anti-Ethnic Definition of Turkish Nationhood," *Middle Eastern Studies*, Vol. 45, No. 6 (November), 2009, pp. 893-909.

Aydin, M. Akif, "The Role of Ottoman Law in the Establishment of Pax Ottomanica" in *The Ottoman Mosaic*, edited by Kemal Karpat and Yetkin Yildirim, 2010, pp. 121-132.

Bowen, Harold, H.A.R. Gibb. 1957. *Islamic Society and the West, Volume I: Islamic Society in the Eighteenth Century Part II*. London: Oxford University Press.

Braude, Benjamin, "Foundation Myths of the Millet System" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp. 65-86.

Colak, Yilmaz. "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey." *Middle Eastern Studies*. Vol. 42, No. 4 (July), 2006, pp. 587 – 602.

Davison, Roderic. "The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp. 187-208.

Davison, Roderic, "Turkish Attitudes Concerning Christian-Muslim Equality in the Nineteenth Century" in *Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923: The Impact of the West*, edited by Roderic Davison, 1990, 112-132. University of Texas Press.

Findley, Carter. 2014. "The Acid Test of Ottomanism: The Acceptance of Non-Muslims in the Late Ottoman Bureaucracy" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 209-240. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Issawi, Charles. "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the Nineteenth Century" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp.159-186.

Karayanni, Michael M. "In the Best Interests of the Group: Religious Matching under Israeli Adoption Law." *Berkeley Journal of Middle Eastern & Islamic Law*, Vol. 3, Art. 1, pp. 2010. 1-80.

Karpat, Kemal, "The Ottoman Ethnic and Confessional Legacy in the Middle East" in *Ethnicity, Pluralism, and the State in the Middle East*, edited by Milton J. Esman and Itamar Rabinovich, 1988, pp. 35-53. Ithaca: Cornell University Press.

Lewis, Bernard, "The Legacy to Contemporary Political Arabic" in *Imperial Legacy*, edited by L. Carl Brown, 1996, pp 203-213.

Mo'az, Moshe, "Communal Conflict in Ottoman Syria During the Reform Era: The Role of Political and Economic Factors" in *Christians and Jews in the Ottoman Empire, the Abridged Edition*, edited by Benjamin Braude, 2014, pp.241-256.

⁴² Braude, *Christians and Jews in the Ottoman Empire...*, p. 16.

INTERNATIONAL JOURNAL OF EASTERN MEDITERRANEAN STUDIES
REFEREED JOURNAL
ISSN NO: 2980-2350
VOL: 1, ISSUE: 3

Nelson, Sally, "Is Lebanon's confessional system sustainable?" *Journal of Politics & International Studies*, Vol. 9 (Summer), 2013, pp. 332-387.

Ozbudun, Ergun. "The Ottoman Legacy and the Middle East State Tradition" in *Imperial Legacy*, edited by L. Carl Brown, 1996, pp. 133-157.

Robson, Laura Quataert, Donald. "Legacies of the Ottoman Empire" in *The Ottoman Empire 1790-1922*, 2nd ed., 2005, pp. 195, *Colonialism and Christianity in Mandate Palestine*. Austin: University of Texas Press, 2011.

Rowe, Paul S. "Neo-millet Systems and Transnational Religious Movements: The Humayun Decrees and Church Construction in Egypt." *Journal of Church and State*, Vol. 49, No. 2: 329-350.

Sezgin, Yuksel, "Nation Building and Regulation of Pluri-Legal Jurisdictions: The Case of the Israeli Millet System" in *Everyday Life of the State: A State-In-Society Approach*, edited by Adam White, 2013, pp. 91-106.

Shaw, Ezel Kural and Stanford J. Shaw. 1977. *History of the Ottoman Empire and Turkey, Volume II: Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge: University Press.

White, Benjamin Thomas. 2012. *The Emergence of Minorities in the Middle East: The Politics of Community in French Mandate Syria*. Edinburgh: University Press.

Ihsan Yilmaz, "Secular Law and the Emergence of Unofficial Turkish Islamic Law." *Middle East Journal*, Vol. 56, No. 1 (Winter), 2002, pp.113-131.